

Hillel Halkin

A zsidó állam és a zsidó nép(ek)

I

Vajon a zsidó nép 50 évvel a zsidó állam megalakulása után zsidó népekké válik-e?

Bár a történelem alapján nemigen lehet megjósolni a jövőt, csak ezen a nyomon indulhatunk el, hiszen a történelem nem más, mint a jövőhöz vezető tapasztalataink összessége. Így hát amikor a zsidó egység szétrombolásának vádján elmélkedem, amit az ortodox és a reform (és kisebb mértékben a konzervatív) rabbinátus és támogatóik vágnak egymás fejéhez a „kiből lehet zsidó Izraelben” kérdéstről folytatott vitában, még egy, történeti kérdés merül fel bennem. Ha az ortodoxia már a kezdetektől fogva olyan mélyen gyűlölte a reformjudaizmust, miért nem zárta ki a zsidóságból már akkor, amikor a XIX. század elején megjelent a színen Németországban?

Erre a lépésre precedens is lett volna, ugyanis 1781 nyarán a mai Fehéroroszország nyugati részén, a lengyel–litván határhoz közel eső Zelva városában a zsidók gyűlést hívtak össze, amelyen helyi rabbik kiátkoztak egy új szektát, melynek követőit „haszidoknak” hívták. A rabbik a kiátkozási nyilatkozatban, amelyben mélyen elítélték a haszidokat, felszólították a hallgatóságot és minden zsidót, hogy – a korabeli krónikás szavaival élve –, „ne engedjék, hogy részt vegyenek [a haszidok] a nyilvános imádkozásban, ne adjanak nekik szállást, tartózkodjanak rituálisan vágott állataik elfogyasztásától, ne kössenek üzletet és házasságot velük, és tagadják meg a zsidó temetést is tőlük”.

Ez a kiátkozás – mert valójában az volt – ugyanazt fogalmazta meg nyíltabban, amit egy 1781 nyarán kibocsátott nyilatkozatában hirdetett ki a kiemelkedő tudású híres vilnai gáon (1720–1797), akinek a hatására Litvánia a „misznagid”, azaz haszidizmus elleni hadjárat központjává vált. (A gáon már 1772-ben eltiltotta a zsidókat a haszidokkal való barátkozástól.) A vilnai gáon nyilatkozatában, amelyben a lehető legszigorúbban fogalmazott, felszólított minden zsidót, hogy „szövetkezzenek [...] azok ellen, akik nyilvánosan meg-

gyalázzák az Úr nevét, minden lehetséges eszközzel rekesszék ki és szigeteljék el, száműzzék őket Izrael közösségéből [...], akadályozzák meg, hogy szokásukhoz híven összegyűljenek és fertelmességeket műveljenek, mindaddig, amíg el nem fogadják és be nem tartják az összes parancsolatot, parancsot és szabályt, amelyet korunk bölcsei írnak elő számukra.”

A kiátkozás Litvániából áterjedt Lengyelország keleti, valamint Oroszország nyugati részébe, Galíciába és más vidékekre is; a haszidokat néhány helyen bántalmazták, és erőszakkal kiűzték a zsinagógákból és a hitközségből. A haszidok ellen 1796 és 1798 között kiújuló hadjáratnak az lett az eredménye, hogy a haszid rebbet, a liadi Shneur Zalman rabbit (1745–1813) letartóztatták és az orosz kormány elleni összeesküvés koholt vádjával börtönbe vetették. A kelet-európai zsidóság teljes kettészakadásának veszélye csak azután mérséklődött, hogy Shneur Zalmant szabadon engedték, és a cár 1804-ben rendeletben biztosította a haszidok szabad vallásgyakorláshoz való jogát, a litván zsidóság szellemi vezetése pedig a jóval mérsékeltebb volozyni Haim rabbi (1749–1821) kezébe került. A törés azonban ezután is csak lassanként forrt össze. A haszidok és a misznagidok az elkövetkező száz évben, sőt még tovább is párhuzamos társadalomban éltek, ritkán imádkoztak együtt vagy végeztek közös szertartást, ritkán házasodtak egymással, és a társadalmi érintkezést is minimálisra csökkentették.

De valójában mik is voltak azok a hitelvi kérdések, amelyek majdnem szakadáshoz vezettek? Az 1772-es kiátkozásban a haszidok elleni legsúlyosabb vádpont az volt, hogy „csoportban imádkoznak [...], üvöltve mondják el a S'móne eszrét, féktelenül viselkednek, azt állítják, hogy gondolataik a legmagasabb mennyekbe emelkednek [...], nem veszik komolyan a Tóra-tanulást [...], és furcsa hangokat adnak ki imádkozás közben, aminek következtében imáik vásártéri hangzavarra emlékeztetnek.” A haszidokat azért is szigorú bírálat érte, mert nem askenázi, hanem szefárd imakönyvet

használtak, nem a hagyományos módon élezték meg a rituális vágáshoz használt késeket, és – bár ez az ellenük folytatott harc korai stádiumában nem kapott különösebb hangsúlyt – karizmatikus csodatevőkben bíztak.

Ezek után könnyen elképzelhető, mi lehetett a rabbinikus judaizmus reakciója a reformjudaizmusra, a „mózeshitű németek” új vallására, amelynek a mérsékeltébb szárnya is hamarosan elvetette a Talmudot, elhagyta a héber nyelvű imádkozást, és minden Cionra és a messiásra történő utalást törölte a liturgiából. Tévedés volna mégis azt hinni, hogy ez erőteljes reakciót váltott ki az ortodoxiából. Az ortodoxok azon túl, hogy szitoközönt zúdították a reformirányzat híveire, sehol sem bántak velük úgy, ahogy a vilnai gáon a haszidizmussal. Még az sem vezetett kiátkozáshoz, hogy a reformerek radikális szárnya eltörölte a körülmetélést és a zsidó sábbátot átrakták a keresztény vasárnapra. Az ortodoxia a kezdetektől fogva hagyta a reformjudaizmust a maga párhuzamos útján haladni.

A rejtélynek megvan a magyarázata. A haszidizmust ellenző rabbik az indokoltnál erősebben reagáltak, egyrészt mert úgy látták – helyesen –, hogy a mozgalom közvetlenül veszélyezteteti hatalmukat, másrészt mert azt – tévesen – a XVII. századi, Sabbatai Z'vi féle álmessiási mozgalommal hozták összefüggésbe, amelynek a zsidó életre gyakorolt traumatikus hatásai ekkor még érezhetőek voltak. A reformjudaizmus ezzel szemben nem tudott igazán gyökeret ereszteni Kelet-Európában, az ortodoxia fellegrárában, és csak ritkán jelentett közvetlen konkurenciát az ortodoxiának, mert a reformirányzathoz csatlakozó zsidók általában már korábban elhagyták az ortodox tábor, így az ortodox szankciók nem sebezheték őket, és kihasználták azt a rabbinikus elvet, amelynek értelmében „jisra'el af-al-pi she-hata-jisra'el hu”, azaz „a zsidó bármilyen bűnt követ is el, zsidó marad”. A reformirányzathoz tartozó hívők zsidóságát jogi avagy haláhikus szempontból a második világháború után jó darabig még Amerikában sem kérdőjelezte meg az ortodoxia. Abban a kevésbé valószínű esetben, ha a párhuzamosok mégis találkoznának, a reformirányzathoz tartozó zsidók zsidó házasságot köthetnek, és részt vehetnek zsidó szertartásokon.

Az, hogy a reformjudaizmust az ortodoxia nem átkozta ki, egy mélyebben gyökerező történelmi beállítottságból is fakadhatott. Nem ez volt ugyanis rendellenes, hanem a haszidizmus – bár csak rövid

ideig tartó – kiátkozása. Ha végignézzük a zsidó történelemben ténylegesen bekövetkezett nagy vallási szakadásokat, azt látjuk, hogy a korabeli felekezeti vezetés, sőt az évekkel, akár évszázadokkal későbbi zsidó vezetés is vonakodott attól, hogy szakításra kerüljön sor.

Így volt ez az első szakadásnál, amikor az időszámítás előtti V. században szétváltak a zsidók és a samaritánusok, akikről csak 800 évvel később jelentették ki a rabbik minden kétséget kizáróan, hogy nem zsidók. Így volt ez a kereszténységgel való szakításkor is, amely előbb vált el a judaizmustól, minthogy az elvált volna tőle. Így volt ez a IX. században a karaitákkal történt szakítás esetében is, amely soha nem vált visszafordíthatatlanná; bár a karaiták haláhikus státusa a zsidó törvényekben több mint egy évezredig bizonytalan volt, az izraeli rabbinátus azt a döntést hozta, hogy a ma Izraelben élő kis létszámú karaita közösség minden szempontból zsidónak tekinthető. Így volt ez a sabbataianus szektához tartozók esetében, akik többsége soha nem hagyta el a zsidóságot vagy feltűnés nélkül visszatért hozzá. És így volt az olyan hitehagyottak esetében is, mint például a XV–XVI. századi ibériai *conversók* vagy később az asszimilálódott zsidók, akik közül a visszatérni vágyókat kérdés nélkül visszafogadták.

A zsidók általában könnyen összekaptak, viszont ritkán vágták el visszafordíthatatlanul a közösséghez fűző szálakat. A tények ismeretében feltételezhetjük, hogy a zsidóságot összetartó négyes – vallási, etnikai-kulturális, politikai és biológiai – kapocs mind a négy szálának igencsak meg kell lazulnia ahhoz, hogy szakításra kerüljön a sor a zsidóságon belül. Egy kis pszeudoszociológiai szeszélynek engedve megkísérelhetjük a szakítási pontot meghatározni, mondjuk úgy, hogy az az összekapcsoltság négyfokozatú skáláján 0,8 fokon vagy alatta következik be.

A reformirányzat fellépésével nem a vallási szál szakadt el először, hanem a kulturális, hiszen az emancipált német zsidóság már az új mozgalom megjelenése előtt is egészen más anyagi és szellemi közegben mozgott, mint a Vilnában vagy Zelvában élő zsidók. Ezt követte a politikai kapocs elvágása. A reformirányzat nemcsak azért nem volt népszerű Kelet-Európában, mert polgári liberalizmusa komoly összeütközésbe került a kelet-európai rabbik nézeteivel. Német patriotizmusa, a cionizmussal és a diaszpóra nacionalizmussal – és lé-

nyegében bármilyen jellegű nemzetközi zsidó szolidaritással – való éles szembenállása még inkább elidegenítette a kelet-európai zsidóságtól. A két közösséget összekötő négy szál közül csak a zsidó endogámia biológiai köteléke maradt érintetlen.

Elgondolkodtató, hogy az Izraelben a nem ortodox betérések körül folyó viták nem azt fejezik-e ki, hogy ez az utolsó, biológiai kapocs is elszakadófélben van? A reformirányzat ugyanis, amely valamikor a zsidó életből való teljes kiszakadás előtti utolsó szociológiai korlát volt, az utóbbi évtizedekben belépési ponttá is vált. A történelem során először – főleg az Egyesült Államokban – jelentős számú nem zsidó szeretne zsidó lenni, és a reformáttérést preferálja, amelynek érvényességét az ortodoxok viszont kétségbe vonják. Ez összekapcsolódva azzal, hogy a reformirányzat azokat a nem zsidó gyülekezeti tagokat is elfogadja, akik nem kívánnak betérni, és a haláhát figyelmen kívül hagyva elismeri az apai ági leszármazást is, azt eredményezte, hogy a reformirányzatban egyre több olyan zsidó van, akiknek ortodoxokkal kötött házassága már elméletileg sem tekinthető endogámnak.

Ez persze nem jelenti, hogy a reformirányzat a szamaritánusok vagy a karaiták útjára fog térni. Még ha pontos lenne is modellünk, a zsidóságot összetartó négy szál közül némelyek megerősödhetnek, miközben mások gyengülnek – például a politikai kötelék megerősödése a XX. században fokozatosan elvezette a reformirányzatot az egész zsidóságot érintő ügyekben való aktív részvételre és a régi mumussal, a cionizmussal való pozitív identifikációra. A modell egyébként távolról sem pontos.

Modellünk már csak azért sem lehet pontos, mert túlságosan is egyoldalú, mivel a zsidó élet egy bizonyos formáját, x -et – a második szentély korabeli júdeai társadalmat, a középkori babilóniai gáónok judaizmusát vagy a XVIII. századi kelet-európai misznagidizmust – emeli általános normává, és ehhez hasonlítja a , b , c és d deviációt. A valóságban azonban soha nem létezett ilyen zsidó norma, és nemcsak x -et, hanem a -t is össze kell hasonlítani b -vel és c -vel, b -t össze kell vetni c -vel, c -t pedig d -vel és így tovább. Nem elég tehát csupán annyit mondani, hogy a berlini reformzsidó és a vilnai ortodox zsidó kultúrája igencsak különbözött, hanem azt is hozzá kell tenni, hogy ugyanez a reformzsidó és a Spandaustrassén vagy a Friedrichstrassén lakó ortodox szomszédja kultúrája viszont erősen hasonlított.

Vagy ha például megnézzük az 500 évig, a VI. századtól a XI-ig tartó gáóni kort, azt látjuk, hogy a rabbinikus hatalom olyan mértékben összpontosult a babiloni exilarchák és a nagy babiloni jesivák vezetőinek kezében, amelyre sem előtte, sem utána nem volt példa. A karaitakon kívül, akik teljes mértékben elutasították a központosított rabbinikus hatalmat, számos zsidó csoport volt, amely csak részben vagy egyáltalán nem volt ennek alárendelve. Ezek közé tartoztak az iszlám uralom alatt élő *magarijanok* – akik rokonságban állhattak az esszénusok szektájával –, a Jézust és Mohamedet is igaz prófétának elismerő perzsiak *iszaviják*, az aranykora előtt álló spanyol zsidóság, Franciaország és a Rajna-vidék új askenázi zsidósága, a rejtélyes kazár zsidó királyság, valamint olyan távoli és elszigetelt zsidó közösségek is, mint például az etiópiai *falasák* és az indiai *B'né Izrael* törzs. Visszatérve négyfokozatú skálánkra, mondjuk az *iszaviják* összekapcsoltsága a gáóni judaizmussal 1,8-as, az askenázi zsidósággal azonban csak 0,7-es, a karaitákkal viszont 2,5-ös erősségű lehetett. Nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy egy olyan konfliktusban, amilyen például a „rabbanaiták” és a karaiták között robbant ki, történelmi visszatekintésben a győztesek „igazi zsidóknak” tűnnek ugyan, a vesztesek pedig kudarcra ítélt disszidensnek, a vesztesek mégis biztosak voltak benne, hogy ők fognak győzni, és ők az igazi zsidók.

Egyszóval a zsidóság mindig is földrajzilag szétszórt, nyelvileg és kulturálisan eltérő csoportok aggregátuma volt. Egyes csoportok mindig is közelebb voltak egymáshoz, mint másokhoz, és így közvetíteni tudtak különböző csoportok között. Az egyes csoportok mindig is különböző módon értelmezték a zsidó hitet, más-más szertartásokat követtek, és eltérő társadalmi és gazdasági érdekek mozgatták őket. A különböző csoportokat mindig is más-más kötötte össze és választotta el a többitől, többségük mindig is segítette egymást bizonyos területeken, ám versenyzett másokon, és többé-kevésbé az „élni és élni hagyni” elvét követte. Ez a sokféleség azonban, mivel a zsidók mindenhol kisebbségben voltak, és nem rendelkeztek a kormányzat, illetve az államvallás kényszerítő eszközeivel, sehol sem volt választás eredménye. Hiszen az is mindig viszonylagos volt, hogy kit vagy mit tekintenek zsidónak. Zsidók voltak-e például az *iszaviják*? Egy karaita szemében feltehetően igen, egy askenázi zsidó viszont (már ha hallott vol-

na róluk) valószínűleg nem tartotta volna őket zsidónak.

A zsidóság egységét azért nem lehet megsemmisíteni, mert soha nem is létezett: ez a zsidó történelem tanulsága.

II

Nos – kérdezhetnénk –, akkor mi új van még? Hogy mi új van? Talán a zsidó egység *illúziója*. De valóban új ez? Hiszen már a múltban is élt ilyen illúzió a zsidók körében. Egy IX. századi bagdadi zsidó vagy egy XII. századi kordovai zsidó csak a Bagdadban, illetve Kordovában gyakorolt judaizmust ismerte, így ha máshol élő zsidókra gondolt, őket magához hasonlónak képzelte el. És ha egy arra vetődő utazó távoli és egzotikus zsidókról hozott is hírt, hamar elfelejtették őket vagy csak legendákban éltek tovább. Igazi zsidónak azonban csak a jól ismert zsidó számított.

Sőt a pontosság kedvéért meg kell jegyezni, hogy bár a zsidó egység illúzióknak bizonyult, a zsidó egység érzése a napjainkban nem csupán illúzió. A zsidó történelem nagy részével, akár egészével, és legfőképp a XX. első felével összehasonlítva az elmúlt 50 évben szokatlanul erős összetartás volt megfigyelhető. E fél évszázad elégnék bizonyult ahhoz, hogy ezt megszokjuk, sőt normálisnak tekintsük.

Az összetartás két dolognak köszönhető: a holocaustnak és Izrael állam megalakulásának. Ma elsősorban Izrael áll a zsidó egység középpontjában. Ez azonban a dolog buktatója is, mert míg Izraelen kívül békésen élhetnek egymás mellett olyan zsidó közösségek, amelyek mást-mást tekintenek a zsidósághoz tartozás kritériumának, egy zsidó államot nem lehet egységes kritériumok nélkül vezetni, nincs azonban olyan kritérium, amelyet minden fél elfogadna, és ha mégis találnának ilyet, az megvalósíthatatlan lenne.

Tegyük fel mondjuk, hogy a kormány vagy (ami valószínűbb) a bíróság azt a döntést hozza, hogy a reform- és konzervatív irányzat holnaptól teljes szavazati joggal bír Izraelben. Ha feltételezzük, hogy az állam és az egyház viszonya más tekintetben nem változik, a döntés nyomán a nem ortodox rabbik is végezhetnének hivatalosan elismert betéresi, esküvői és válási szertartást, működhethetnének táborig, kórházi és börtönrabbiként, kaphatnának ál-

lami fizetést, állami támogatást kérhetnének iskoláik és zsinagógáik fenntartásához, és részt vehetnének a juttatások szétosztásáért és ellenőrzéséért felelős helyi vallási tanácsokban. Vajon igazságos és megfelelő megoldás lenne-e ez minden izraeli számára? És minden zsidó számára? És minden betérni vágyó nem zsidó számára?

Nem lenne az. Először is az Izraelben élő mintegy egymillió ortodox zsidó nem bízhatna többé a zsidóságot igazoló hivatalos nyilvántartásban. Izraeli honfitársaikat többé nem tekinthetnék automatikusan zsidónak, személyesen kellene ellenőrizniük a jövődöbéli férj vagy feleség családfáját, és így tovább. Így az ortodox izraelieket a nem ortodoxoktól elválasztó – már most is magas – fal még magasabb lenne. Ezt persze méltányos árnak lehetne tekinteni a nem ortodox izraeli zsidókat ért igazságtalanság helyrehozataláért. Ám akkor a nem ortodoxok egy része az igazságosságra hivatkozva elkezdheti esetleg a *polgári* házasság és válás bevezetését követelni. A nem ortodoxok túlnyomó többsége ugyanis nem tagja a konzervatív vagy a reformirányzatnak sem. Bár némelyek talán kevésbé idegenkednek egy konzervatív esküvőtől vagy reformválópertől, és kevésbé találják terhesnek, mint az ortodox megfelelőjét, a teljesen szekularizált zsidóknak akkor is egy kényszerként megélt vallási szertartáson kellene áttesniük, hogy jelezzék a családi állapotukban bekövetkezett változást; lényegében ugyanúgy vallási korlátok közé lennének szorítva, mint előtte. És nem lenne-e akkor jogos az, ha a diaszpórában élő szekularizált zsidók – a konzervatív és reformirányzathoz tartozó izraeliek példáját követve – kifogást emelnének amiatt, hogy Izrael diszkriminálja őket?

És mi a helyzet az Izraelben élő nem zsidókkal, így például a volt Szovjetunióból érkezett nagyszámú nem zsidó bevándorlóval vagy az Ázsiából, Afrikából és Kelet-Európából érkező vendégmunkások tömegeivel, akik közül sokan szeretnének betérni nem vallási okokból – mondjuk a zsidó néppel való azonosulás vezetni őket vagy egyszerűen csak szeretnének izraeli állampolgárságot kapni a visszatérési törvény alapján? Talán azt kéne bizalmasan a fülükbe sügni, hogy vannak ám már nem ortodox rabbik is, akik „hiphop” áttérítik őket, csak tegyenek úgy, mintha látnák a Tóra fényét? Avagy köteleznék a nem ortodox rabbikat, hogy a betéresi szándék komolyságának megítélésekor szigorúbb kritériumokat alkalmazzanak, és ortodox kol-

légáikhoz hasonlóan utasítsák el az ilyen jelentkezőket?

A következetesség azt kívánná, hogy ha Izrael már egyszer elindult a vallásos pártatlanság útján, menjen is végig rajta, és az Egyesült Államok és a nyugati demokráciák gyakorlatát követve válassza szét az államot és az egyházat, és tegye lehetővé a bármely vallási árnyalat és irányzat szerint történő zsidó esküvőt, válást és betérést azok számára, akik ezt szeretnék, illetve a polgári házasságot és válást azok számára, akik ezzel kívánnak élni.

Ez sem megoldás azonban, különösen a visszatérési törvény esetében, amely minden zsidó kérelmezőnek automatikusan izraeli állampolgárságot biztosít. Ugyan milyen polgári eljárás keretében lehetne egy nem zsidót zsidónak nyilvánítani? Maximum egy bürokratikus eljárást lehet elképzelni, amelynek a végén a kérelmező zsidóságot kap, mintha mondjuk horgászengedélyt kapna.

Egy logikusan gondolkodó elme azt is felvethetné, hogy akkor miért ne törölhetnénk el a visszatérési törvényt is? Miért ne folytathatna Amerikához hasonlóan Izrael is származásra való tekintet nélküli bevándorlási politikát, semmilyen előnyben nem részesítve a zsidó bevándorlókat? Miért ne pályázhatna a New York-i zsidó, az ukrán keresztény és a thaiföldi buddhista egyenlő eséllyel az izraeli állampolgárságra?

Ez valóban logikus volna. Ám valószínűleg Izraelnek mint zsidó államnak a végét jelentené egyben.

Vagy mégsem? Ha a szekuláris cionizmus kezdetől fogva azzal próbálta a zsidók „normalizálását” elérni, hogy olyan néppé formálja őket, amelynek ugyanúgy saját állama, nyelve és kultúrája van, mint bármely más népnek, akkor miért ne lehetne a thaiföldi szülők Tel-Avivben született és nevelkedett gyermeke, akinek héber az anyanyelve és az izraeli kultúrát tekinti a sajátjának, zsidó nemzeti-ségű ugyanolyan értelemben, ahogy amerikai lenne, ha New Yorkban nőtt volna fel? Azért, mert nem gyakorolja a zsidó vallást? De hát sok izraeli zsidó sem gyakorolja. És ahhoz sem kell gyakorló kereszténynek lenni, sőt karácsonyfát sem kell állítani, hogy valaki amerikainak érezhesse magát.

Akkor talán azért, mert nincs körülmételve? Ez is abszurd: mutassanak nekem egy „normális” népet, amelyhez csak a fityma eltávolításával lehet csatlakozni!

Ám ez az egész érvelés, amely abból a látszólag logikus előfeltevésekből indult ki, hogy a nem orto-

dox judaizmust is megilletné a törvény előtti egyenlőség, teljes abszurdításba torkollik, bár végig logikusan érveltünk. Nem meglepő tehát, hogy izraeli kormányok egész sora komoly küzdelmet folytatott – és nemcsak a koalíciós politika sikere érdekében – e látszólag racionális lépés megtétele ellen.

III

Akár abszurdnak tűnik, akár nem, már nem csupán távoli lehetőség, hanem szinte teljes bizonyosság, hogy Izraelnek nemsokára sok százezer olyan lakosa lesz, akik ott születtek, héber az anyanyelvük, nem arabok, haláhikusan azonban nem tekinthetők zsidónak. Ami pedig az Izraelben dolgozó vendégmunkásokat illeti, Izrael ma ugyanúgy letagadja őket, mint tette az 1960-as években Németország a *Gastarbeiter*ek, Franciaország pedig az algériai bevándorló munkások esetében.

A legtöbb izraeli számára még annyira újdonság az olcsó külföldi cseléd, hogy nem fogják fel, a cselédek tartósan a háztartás részévé válnak. Az izraeliek még mindig abban a hiszemben vannak, hogy a ghánaiak, románok és thaiföldiek, amint elmosták az utolsó edényt, leszedték az utolsó épületállványt és narancsot, repülőre ülnek, és mind egy szálig hazamennek.

A mosogatásnak azonban sosincs vége, és az a ghánai vagy thaiföldi gyermek, aki idén született Tel-Avivban, esetleg már otthonának tekinti Izraelt. Vagy egész életében másodosztályú állampolgár marad, vagy Izrael szűnik meg idővel zsidó állam lenni, vagy zsidó lesz a gyermekből – választhatja a formális betérés útját, vagy más országokban letelepedő bevándorlókhoz hasonlóan akkulturálódik, és úgy próbálja átalakítani Izrael zsidóságfogalmát, hogy abba ő is beleférjen, mint ahogy az algériai is átformálta a franciaságot és a török vagy kurd a németiség fogalmát.

Ez nehéz lesz Izraelben, amint az volt Franciaországban és Németországban. Nehéz és nagyon fájdalmas folyamat lesz. Mégis lehet, hogy végbemelegy. És ha valóban végbemelegy, akkor ez – nagyon is kézzelfogható értelemben – a szekuláris cionizmus logikus betetőzése lesz, amely felé már majd egy évszázada halad az izraeli társadalom jelentős része, ahogy a zsidó identitás speciálisan vallási eleme egyre jobban felhígult benne.

A szekuláris cionizmus, amely a vallástól függet-

len zsidó nemzeti kultúra megteremtését tűzte ki célul, illetve a reformirányzat, amely megkísérelte megszabadítani a judaizmust minden etnokulturális megkülönböztető jegyétől, a tekintetben különös módon valóban közös utat járt, hogy a zsidó identitás négy hagyományos alappillére közül nem is egyet, hanem kettőt – a másodikon az endogámia biológiai kötelékét értem – küszöbölt ki elméletben és nagyrészt gyakorlatban is. Ugyanakkor mindkettő a nem zsidók számának olyan mértékű növekedésével kénytelen számolni, amely a zsidóságot valószínűleg azóta nem érintette, hogy a Római Birodalom kezdetén szétszóródott a Mediterraneumban. A jelenleg még fel nem mérhető átalakulásokban, kulturális és intellektuális fordulatokban bővelkedő közös út egyik hozadéka mindazonáltal a szétválás lesz. Egy zsidó–protestáns vegyes házasságból született, reformirányzat szerint nevelt, a zsidókhoz etnikailag kevésbé vagy egyáltalán nem kötődő kaliforniai gyerek, valamint egy zsidó–thai-földi házasságból született, vallástalan tel-avivi családban felnőtt, a zsidósághoz vallásilag kevésbé vagy egyáltalán nem kötődő gyerek zsidó identitásának közös nevezője például alacsony lesz.

Úgy tűnhet tehát, hogy a zsidóság a három népé válás útjára lépett. Az első a hagyományosan ortodox zsidó nép lesz, amely az egész világon elterjed, zömében azonban Izraelben és az Egyesült Államokban koncentrálódik. A második zsidók és nem zsidók főleg majd Amerikában fellelhető keveréke lesz, amelyben a nem ortodox judaizmus hagyományosabb formái mellett részben komoly, részben bohókás New Age közösségek, csoportok és kultuszok egész sora is meg fog jelenni – például mindenféle fajtájú-formájú közösségi zsidók, buddhista zsidók, ökozsidoók, feminista zsidók, meleg zsidók, Jézus-hívő zsidók, neohaszid zsidók, neokabbalista zsidók, felfújható zsidók és így tovább. A harmadikat pedig szekuláris izraeli zsidók alkotják majd, akiknek máris eklektikus összetétele magába szívja majd a szlávok, thairföldiek, etióp zsidók, Fülöp-szigetiek, nigériaiak, kolumbiaiak, ghánaiak, illetve a világ távolabbi részein élő különféle önmaguk által feltalált vagy látszólag elvesztett, majd megtalált zsidó törzsek genómait és kultúráit.

E népek közül az első térben közel fog ugyan élni a másik kettőhöz, házasodni vagy zsidóként kapcsolatba kerülni azonban egyikkel sem fog. A második és a harmadik elvileg keveredhet, ám gyakor-

latilag nemigen kerül majd kapcsolatba. A zsidóság e három része mindenféle tiltás vagy nyílt szakítás nélkül – amint láttuk, a zsidóknál ez nem szokás –, de szép lassan el fog távolodni egymástól, akár csak a földrészek tektonikus lemezei.

Vajon pontos-e ez az előrejelzés? Valószínűleg nem. Ez sem veszi figyelembe, hogy a dolgok több szálon futnak. Mindig van elég aláramlat (például a vallásos gyökereiket kereső szekuláris izraeliek), alcsoport (mint az arany középutat megcélzó konzervatívok) vagy ellenáramlat (például az ortodoxok, a zsidó világ nagy ingázói), amely eldugítja a rendszert. Minél kaotikusabb lesz a zsidó jövő – márpedig végletesen kaotikusnak néz ki –, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy kis fejlemények nagy meglepetésekhez vezetnek – legalábbis ezt tanítja a káoszelmélet.

Első megközelítésben mindenesetre úgy látszik, hogy mivel a zsidóság jelentős szegmenseiben megmaradtak az etnokulturális és a vallási kötelek, az endogámia pedig immár nem megkülönböztető jegye a zsidóságnak, ezért a politikának kell kézbe vennie a dolgokat. A politika már napjainkban is képes a meglévő szolidaritás mozgósítására azáltal, hogy összehozza a zsidóság különálló, közös kulturális vagy vallási programmal nem rendelkező csoportjait.

A zsidó politika ugyanakkor nem szükségszerűen egyesít. El is választhat, amint azt a jobb- és baloldali cionisták, anticionisták, hebraisták és jiddisisták, zsidó szocialisták, kommunisták és liberálisok, ortodox, ultraortodox és antiortodox zsidók példája mutatta, akik a második világháborúig, sőt rövid ideig még utána is állandóan egymást marták Európában, Palesztinában és kisebb mértékben az Egyesült Államokban is. A mai, teljesen más körülmények között felnőtt zsidók nemigen tudják felfogni ennek az időszaknak a szenvedélyes gyűlöletét, bár ebben segítséget nyújthat, ha a közvetlenül a Rabin-merénylet előtti és utáni Izraelre gondolunk.

Az efféle érvek intenzitása abból fakadt, hogy családban fordultak elő – amit adott esetben szó szerint is érthetünk, ugyanis a húszas, harmincas évek Lengyelországában vagy Németországában nem volt ritka az olyan család, ahol a fivérek és nővérek mindegyike különböző politikai párt vagy álláspont mellett érvelt. Ez még abban az esetben is így volt, amikor egyéneket nem kötött össze valódi vérségi kötelék, ugyanis a *jüddikájt*, amely a var-

sói kommunistát a New York-i cionistával összekötötte, a legtöbb esetben elég erős volt ahhoz, hogy vérségi kötelékként lehessen megélni, és így tulajdonképpen azzá is vált.

Ez az összetartozás az, ami leginkább hiányozni fog a jövő zsidó életéből. Múltbéli formáit tekintve akár törzsinak is hívhatjuk az ilyesféle életet, antropológiai terminust használva ez az endogámia. Mind az antikvitás, mind a modern világ ezt tekintette a judaizmus skandallumának, jelesül azt, hogy egy egyetemes igényű vallási kultúra ésszerűtlenül ragaszkodik a leszármazás fontosságához. Kínos helyzetbe hozott ez számos ókori és újkori zsidót, akik felindulásukban vagy kétségbeesésükben nem akarván faképnél hagyni népüket, megpróbálták felszámolni annak alapvető logikátlanságát, még akkor is, ha – mint azt kimutattam – a zsidóság paradoxonának felszámolása logikai úton maga is abszurdumhoz vezet.

Szekuláris cionistaként bűnösnek ismerem el magam abban a vádpontban, hogy én is ilyen zsidó vagyok: őszintén várom ugyanis a DNS-láncok feloldását. Ezzel szemben felhígulásra lehet számítani. Azt hiszem, Robert Frost írta, hogy a családnak kell az embert befogadnia akkor, ha már más-hová nem tud menni, és a család előtt magyarázkodni sem kell. Számos zsidó él még ma – ortodo-

xok, nem ortodoxok, sőt néha rejtélyes módon még kitértek is –, aki nem felejtette el, mit is jelent ez zsidó identitása szempontjából. Tudatában vannak annak, hogy bár irracionális, ha egy nagy vallás vagy kultúra egyúttal kasztként vagy törzsként is működik, éppen ennek a balgaságnak – akármilyen mulatságosnak vagy visszataszítónak tessenek is ez mindazoknak, akik a zsidó hitet távolról sem találják irigylésre méltónak – köszönhetik, hogy arisztokratának érezhetik magukat a nemzetek között.

Úgy vélem, a jövőben a zsidóknak sok mindent meg kell magyarázniuk egymásnak. Számátalan féle fajta lesz belőlük a világban, mind a zsidóság általa vallott verziójával házal majd, a családi asztal pedig feledésbe merül. Ha távoli helyeken találkoznak, már nem a régi jiddis szóval fogják üdvözölni egymást, hogy „*vus makht a jid?*”, azaz, „*hogyan vagyunk, hogy vagyunk?*”, amiben félreérthetetlenül benne foglaltatik, hogy a válasz – akármilyen legyen is az – érthető lesz, hanem azt fogják kérdezni, „*Őn kicsoda?*”, a válasz pedig, hogy „*Zsidó vagyok*”, csak keveset vagy éppen semmit sem jelent majd nekik.

Angolból fordította: Andor Eszter

